

**Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації**

**Комунальний заклад «Харківський спеціальний
навчально-виховний комплекс ім. В. Г. Короленка»
Харківської обласної ради**

**Розвиток дитини
з глибокими порушеннями зору**

Харків - 2015

Вступ

Виходячи з досліджень світової тифлопедагогіки та тифлопсихології відомо, що розвиток дитини дошкільного віку з глибокими порушеннями зору протікає із значною затримкою.

Велику роль у подоланні цієї проблеми у ранньому дитинстві відіграє родина. Якщо близькі люди, незважаючи на ваду зору ставляться до дитини як до повноцінної дитини, висувають такі ж самі вимоги до життєдіяльності в оточуючому середовищі, як до здорової дитини, то на час вступу до дитячого садка затримка життєдіяльності такої дитини майже не помітна.

Здебільшого ж у родині лише опікуються дітьми, створюючи комфортні умови життєдіяльності. У таких випадках вирішення проблем розвитку повністю лягає на плечі педагогічного колективу дошкільного закладу. Тифлопедагогам та вихователям доводиться вчити дітей елементарним речам: обслуговувати себе у повсякденному житті, орієнтуватися мікро- та макропросторі, спілкуватися з дорослими та однолітками, здійснювати ігрову діяльність.

Працюючи над проблемами всебічного розвитку дітей з особливими потребами педагогами нашого підрозділу були відібрані матеріали практичної роботи, які допоможуть як педагогам так і батькам більш детально розглянути основні закономірності та особливості розвитку дошкільнят.

Розвиток дошкільнят з вадами зору

*У них (сліпих.-Л. В) розвиваються такі особливості,
яких ми не можемо помітити у зрячих,
і треба думати, що у випадку виняткового
спілкування сліпих зі сліпими,
без усяких зносин з видючими,
могла б виникнути особлива порода людей.*

К. Бюрклен

Відділення дитини від дорослого до кінця раннього віку створює передумови для створення нової соціальної ситуації розвитку. У чому ж вона полягає? Уперше дитина виходить за межі свого сімейного світу і встановлює стосунки зі світом дорослих людей. Ідеальною формою, з яким дитина починає взаємодіяти, стає світ соціальних відносин, що існують у світі дорослих людей. Ідеальна форма, як вважав Л. С. Виготський, це та частина об'єктивної дійсності (більш висока, чим рівень, на якому знаходиться дитина) , з яким він вступає в безпосередню взаємодію; це та сфера, у яку дитина намагається ввійти. У дошкільному віці цією ідеальною формою стає світ дорослих людей. За словами Д. Б. Ельконіна, тут дошкільний вік обертається як навколо свого центра навколо дорослої людини, його функцій, його задач. Суперечливий цієї соціальної ситуації розвитку Д. Б.Ельконін бачить у тім, що дитина є член суспільства, поза суспільством він жити не може, основна його потреба - жити разом з оточуючими людьми, але це здійснити в сучасних історичних умовах неможливо: життя дитини проходить в умовах опосередкованої, а не прямого зв'язку зі світом. Як же здійснюється цей зв'язок? Великий розрив між реальним рівнем розвитку й ідеальною формою, з яким дитина взаємодіє, тому єдина діяльність, що дозволяє змоделювати ці відносини, включитися у вже змодельовані відносини і діяти усередині цієї моделі, - це сюжетно-рольова гра. Гра - ведучий тип діяльності дитини дошкільного віку. Д. Б. Ельконін підкреслював, що гра відноситься до символу-комодельючому типу діяльності, у якому операціонально-технічна сторона мінімальна, скорочені операції, умовні предмети. Однак гра дає можливість такої орієнтації в зовнішньому, зримому світі, який ніяка інша діяльність дати не може. Усі типи діяльності дитини дошкільного віку, за винятком самообслуговування, носять моделюючий характер. Сутність усякого

моделювання, вважав Д. Б. Ельконін, складається у відтворенні об'єкта в іншому, не натуральному матеріалі, у результаті чого в об'єкті виділяються такі сторони, що стають предметом спеціального розгляду, спеціального орієнтування. Саме тому Д. Б. Ельконін називав гру "гігантської комор-дійсної творчої думки майбутньої людини". Як уже не раз відзначалося, протягом свого розвитку дитина постійно "опановує" дорослою людиною. Спочатку він опановує їм як знаряддям. Але це знаряддя відрізняється від всякого іншого знаряддя. Ложкою можна спробувати щось робити (кидати,

стукати й ін.) , а з дорослим уже не спробуєш... Якщо щось погано зробив - значить це уже відбулося, це вже непоправно. У ситуації людських відносин приходиться внутрішньо програвати не тільки всю систему своїх дій, але і всю систему наслідків своїх дій. Тому необхідність формування внутрішнього плану дій народжується саме із системи людських відносин, а не із системи матеріальних відносин.

У дошкільному віці діяльністю стає також сприйняття казки. К. Бюлер називав дошкільний вік віком казок. Це найбільш улюбленою дитиною літературний жанр. Ш. Бюлер спеціально вивчала роль казки в розвитку дитини. На її думку, герої казок прості і типові, вони позбавлені всякої індивідуальності. Часто вони навіть не мають імен. Їхня характеристика вичерпується двома-трьома якостями, зрозумілими дитячому сприйняттю. Але ці характеристики доводяться до абсолютного ступеня: небувала доброта, хоробрість, спритність. При цьому герої казок роблять усі те, що роблять звичайні люди: їдять, п'ють, працюють, женяться і т.п. Усе це сприяє кращому розумінню казки дитиною. Який вплив казка робить на розвиток дитини? Видатний психоаналітик, дитячий психолог і психіатр Бруно Бетельхейм написав чудову книгу "Користь і значення чарівної казки", де узагальнив свій досвід використання казки для психотерапевтичного впливу на дитину. Його книга пояснює, чому казки роблять такий великий і позитивний вплив на розвиток дитини. Б. Бетельхейм працював з дітьми, що мають глибокі порушення в поведженні і спілкуванні. Він вважав, що причина цих порушень - утрата сенсу життя. Щоб знайти цей зміст, дитина повинна вийти за вузькі границі зосередженості на самому собі і повірити в те, що він зробить значний внесок у навколишній світ, якщо не зараз, те, принаймні, у майбутньому. Почуття задоволеності тим, що дитина

робить, дуже важливо для нього. Щоб знайти це почуття, потрібна допомога дорослого. Немає нічого більш важливого для дитини, чим той імпульс, що дають йому батьки, знайомлячи його з культурною спадщиною всього людства. Поки дитина ще маленька, це культурна спадщина, на думку Б. Бетельхейма, може бути представлене в літературі. Б. Бетельхейм прагнув знайти відповідь на питання, яким повинне бути літературний твір, здатне допомогти дитині знайти зміст у його житті. Він дійде висновку, що такий добуток повинний заволодіти увагою дитини, збудити його допитливість, збагатити життя, стимулювати його уяву, розвивати інтелект, допомогти зрозуміти самого себе, свої бажання й емоції. Казка сприяє розвитку уяви, а це необхідно для рішення дитиною його власних проблем. Стель казки також зрозумілий дитині. Дитина ще не вміє мислити логічно, і казка ніколи не напружує дитину якимись логічними міркуваннями. Дитина не любить наставлянь, і казка не учить його прямо. Казка пропонує дитині образи, який він насолоджується, непомітно для себе засвоюючи життєво важливу інформацію. Казка ставить і допомагає вирішити моральні проблеми. У ній усі герої мають чітку моральну орієнтацію. Вони або цілком гарні, або цілком погані. Це дуже важливо для визначення симпатій дитини, для розмежування добра і зла, для упорядкування його власних складних і амбівалентних почуттів. Дитина ототожнює себе з позитивним героєм. На думку Б. Бетельхейма, це відбувається не тому, що дитина гарний по своїй природі, а тому, що положення цього героя серед інших - більш привабливо. Таким чином, вважає Б. Бетельхейм, казка прищеплює добро, а не тільки підтримує його в дитині. Казка дуже близька дитині емоційно, по світовідчужанню, тому що дитина ближче до світу тварин, чим до світу дорослих.

Останній вид діяльності в дошкільному віці - навчання. Поза навчанням, поза процесом передачі дитині суспільно вироблених способів дії взагалі неможливий розвиток. Навчання в ранніх віках уплетено в усі види діяльності дитини. Спочатку воно ще не виділено як самостійний вид діяльності. Але поступово в дитини виникає тенденція чомусь учитися.

Які основні тенденції в розвитку психічних процесів у дошкільному віці? Як уже неодноразово підкреслювалося, усі психічні процеси - це особливі форми предметних дій. В останні роки відбулася зміна представлень про психічний розвиток завдяки

виділенню в дії двох частин: орієнтованої і виконавчій. Дослідження А. В. Запорожця, Д. Б. Ельконіна і П. Я. Гальперина дозволили представити психічний розвиток як процес відділення орієнтованої частини дії від самої дії і збагачення орієнтованої частини дії. Як орієнтована частина дії відокремлюється від виконавчої? Як здійснюється регуляція дії? А. Р. Лурия вивчав роль мови в регуляції поведження. На основі мови може бути заздалегідь побудований спосіб дії, а потім він може бути реалізований. Те, як мова впливає на здійснення предметної дії, сигналізує про тім, "відірвалася" чи орієнтована частина від виконавчої чи ні. А. В. Запорожець, вивчаючи розвиток рухів у дітей, показав, що в найпростішому русі в дитини є фаза підготовки і фаза реалізації. Виникнення фази підготовки в предметній дії підвищує його ефективність. Від того, як організована орієнтація дитини, залежить той чи зовсім інший результат (це можна бачити на прикладі сприйняття казки: від зміни композиції казки можна домагатися різного розуміння її дитиною).

А. В. Запорожець показав, що в утворенні навички між орієнтованими і руховими, виконавчими реакціями мають місце складні і відносини, що змінюються. На ранніх стадіях розвитку дитини попереднє орієнтування в ситуації дуже незначно впливає на результати його дій. Діти знаходять рішення шляхом проб і помилок. На цій стадії орієнтовані реакції йдуть слідом за практичною, виконавчою діяльністю. На другій генетичній ступіні вирішальне значення набуває рухово-тактильне орієнтування в обставинах. Рука, що обмацує, дозволяє ознайомитися із ситуацією і "учить око".

Чи багато дорослі задумувалися над питанням: яке відношення до розвитку здібностей і талантів дитини має діяльність рук?

Виявляється, саме безпосереднє, і це доводить досвід роботи в інтернаті для сліпих дітей. Руки вихователя залучають ще недотепні ручки дитини, цей його триєдиний орган, до корисної для їхнього хазяїна діяльності. А самим корисним для дитини і зрозумілим її розумінню на цьому етапі є діяльність, що спрямована на забезпечення життя дитячого організму, тобто на самообслуговування. Це і прийом їжі, і захист від холоду, і розширення рухової активності, і інші фізіологічні відправлення. Іншими словами, руки вихователя направляють ручки дитини на таку діяльність, що служить задоволенню його органічних нестатків. З дня в день протягом декількох років руки вихователя і вихованця спільно

здійснюють різноманітні дії з предметами, наближаючи самостійність дитини. Тисячі, десятки тисяч повторень того самого дії, поки корисний зміст його не дійде до свідомості дитини, поки даний предмет не знайде для дитини значимість, а дія з ним - привабливість. І все це створюється завзятою титанічною повсякденною працею вихователя. Тут немає звичної нам стихії, тієї купи перешкод, з якими зустрічаються вихователі звичайних дітей. Зведені до мінімуму неузгоджені і суперечливі впливи пап, мамів і бабусь, а надалі школи, родини і вулиці. Тут розвиток діють тільки двоє. І той з них, хто старше і досвідченіше, уловлює і відзначає ледь помітні зміни в поведженні дитини, щоб вчасно підхопити визрівання нового явища, випестувати його.

Довгий шлях цього співробітництва, повільне просування по ньому до перших успіхів. Але зате на ньому вдається розставити такі вішки, що не устигнеш відзначити при стрімкому і погано піддається контролю розвитку звичайних дітей. Уповільнений темп дозволяє простежувати вузлові моменти формування психічних новотворів. Тому результати роботи зі сліпими дітьми, досвід їхнього виховання і навчання сприймаються як найцінніший матеріал для науки.

Криза семи років і проблема готовності до шкільного навчання

На основі виникнення особистої свідомості виникає криза 7 років. Основна симптоматика кризи: 1) утрата безпосередності. Між бажанням і дією вклинюється переживання того, яке значення ця дія буде мати для самої дитини; 2) манірність; дитина що з себе буде, щось ховає (уже душа закрита); 3) симптом "гіркої цукерки": дитині погано, але він намагається цього не показати. Виникають труднощі виховання: дитина починає замикатися і стає некерованим.

В основі цих симптомів лежить узагальнення переживань. У дитини виникло нове внутрішнє життя, життя переживань, що прямо і безпосередньо не накладається на зовнішнє життя. Але це внутрішнє життя небадуже для зовнішньої, вона на неї впливає. Виникнення внутрішнього життя - надзвичайно важливий факт, тепер орієнтація поведження буде здійснюватися усередині цього внутрішнього життя. Криза вимагає переходу до нової соціальної ситуації, вимагає нового змісту відносин. Дитина повинна вступити у відносини із суспільством як із сукупністю людей, що здійснюють обов'язкову, суспільно необхідну і суспільно корисну діяльність. У наших умовах тенденція до неї виражається в прагненні скоріше піти в школу.

Нерідко більш високу ступінь розвитку, який дитина досягає до семи років, змішують із проблемою готовності дитини до шкільного навчання. Спостереження в перші дні перебування дитини в школі показують, що готовності до навчання в школі в багатьох дітей ще немає. Симптомом, що розсікає дошкільний і молодший шкільний віки, стає "симптом втрати безпосередності" (Л. С. Виготський): між бажанням щось зробити і самою діяльністю виникає новий момент - орієнтування в тім, що принесе дитині здійснення тієї чи іншої діяльності. Це - внутрішня орієнтація в тім, який зміст може мати для дитини здійснення діяльності: чи задоволення незадоволення від того місця, що дитина займе у відносинах з дорослими чи іншими людьми. Тут уперше виникає емоційно-значеннева орієнтована основа вчинку. Відповідно до поглядів Д. Б. Ельконіна, там і тоді, де і коли з'являється орієнтація на зміст учинку, там і тоді дитина переходить у новий вік. Діагностика цього переходу - одна із самих актуальних проблем сучасної вікової психології. До цієї проблеми безпосередньо примикає проблема готовності дитини до шкільного навчання. Дослідження Н. І. Гуткіної, Е. Е. Кравцової, К. Н. Поливанової, Н. Г. Салмінової та багатьох інших психологів присвячені докладному аналізу цього складного феномена. Л. С. Виготський говорив, що готовність до шкільного навчання формується в ході самого навчання. Доти, поки не почали навчати дитини в логіку програми, доти ще немає готовності до навчання; звичайно готовність до шкільного навчання складається до кінця першого півріччя першого року навчання в школі.

Отже, до кінця дошкільного віку ми маємо *три лінії розвитку*:

- 1 - лінія формування довільного поведіння,
- 2 - лінія оволодіння засобами й еталонами пізнавальної діяльності,
- 3 - лінія переходу від егоцентризму до децентрації.

Розвиток по цих лініях визначає готовність дитини до шкільного навчання. До цим трьох ліній, що були проаналізовані Д. Б. Ельконіним, варто додати мотиваційну готовність дитини до шкільного навчання. Як було показано Л. І. Божовичом, дитина прагне до функції учня.

Оволодіння функціональними діями з предметами, узагальненими способами діяльності, значно перевищує можливості дитини орієнтуватися в оточуючому світі. В предметній діяльності

дитина пізнає зв'язок та залежності різних об'єктів. Вона вчиться впливати на один предмет іншим, який виступає у вигляді знаряддя. У зрячих дітей інтенсивність розвитку предметної діяльності відбувається в ранньому віці. У дітей з глибокими вадами зору вона, як правило, запізнюється та протікає в'яло. Враховуючи це в спеціальних навчальних закладах для сліпих дітей розвивають предметну діяльність приділяючи особливе значення на заняттях. Діти вчать співвідносити предмети за розмірами, співвідносити об'ємні фігури. Розрізнити предметні зв'язки та залежність, в тому числі і просторове відношення, знання здобуваються в іграх з будівельним матеріалом різних конструкторів. В той же час, серед дидактичної гри сліпих дітей відсутні такі, які б розвивали безпосередні способи дії. За винятком, діяльність ложкою під час їжі, а також ігри з совочком чи лопаткою. *Наприклад*, з-за глибоких вад зору, в діяльності незрячого дошкільняти, майже не виникає потреби достати предмет за допомогою палиці, оскільки він не має потреби контролювати успіх і неуспіх своїх дій. Діти з вадами зору повинні оволодівати практичною діяльністю. Це дозволяє: - дитині глибше пізнавати міжпредметні зв'язки та залежність, розуміння яких як правило у незрячих розвинуте недостатньо. – дитина, потрапивши в ситуацію, в якій ці вміння їй стануть у пригоді, зуміє вийти з неї без допомоги. *Наприклад*, Уявимо собі таку ситуацію, що невеликий предмет закотився під шафу. По звуку падіння незрячий може визначити місцезнаходження предмету, але достати його рукою не може. Без спеціального навчання сліпа дитина, потрапивши в таку ситуацію, буде почувати се безпомічним.

Дуже велике значення для оволодіння дітьми предметним світом має практична діяльність. В цьому випадку немаловажну роль має продуктивна діяльність, тобто діяльність метою якої є побудова об'єктів чи їх відображення. Результатом продуктивної діяльності сліпих можуть бути побудови з конструктору та будівельних матеріалів, вироби з природного матеріалу, відображення предметів з глини та пластиліну, а також аплікація. Таким чином, велику долю в продуктивній діяльності дошкільнят займає образотворча діяльність. При головній ролі дотикового сприймання найбільш важливим та доступним видом діяльності є ліпка, "Оскільки в ліпці об'ємний предмет уявляється в об'ємом відображенні" (Р.А. Мареева, 1982). В предметній ліпці дошкільнят вчать схематично зображувати об'єкти.

В ньому перш за все виділяють найбільш характерні, суттєві для впізнавання об'єкти чи деталі (*Наприклад*, у зайця – це голова з довгими вухами, тулуб, лапки та короткий хвіст). Таким чином дітей перш за все вчать називати геометричні фігури в оточуючих предметах.

Для повноцінного зорового сприймання необхідний рух ока, так і для здійснення дотикового сприймання необхідний рух рук. Тобто, оволодіння прийомами дотикового обстеження предметів є необхідним для формування у незрячих дітей предметних та просторових уявлень і в той же час умовою розвитку дотикової чутливості. Точність дотикового сприймання та впізнавання дітьми предметів залежить від способів, якими вони користувались при обстеженні. Тому кожну сліпу дитину треба вчити раціональним прийомам дотикового сприймання, які склалися на основі узагальненого досвіду використання різних варіантів обстеження предметів в процесі навчання незрячих. Завдання вчителів полягає в тому, щоб розвивати дотикову чутливість та мілку моторику рук. На допомогу вчителям розроблено ряд вправ. (див. “Особливості проведення занять з незрячими дітьми під час корекції” за ред. Л.І. Солнцевої, М. 1990, ст. 31- 33).

В тифлопедагогіці принцип корекційної направленості найбільш глибоко проаналізував І.С.Моргуліс (1975, 1982, 1984рр.). Він обґрунтував основні положення, що виявляють сутність загальнодефектологічного принципу корекційної направленості навчання в спеціальних школах, показав, що:

- Компенсація та корекція відхилень в розвитку аномальних дітей здійснюється в спеціально організованих умовах педагогічного процесу;
- Компенсаторно-корекційна направленість навчання аномальних дітей є сутністю всієї навчально-виховної роботи в спеціальній школі та реалізується в процесі засвоєння учнями знань, умінь та навичок;
- Як можна раніше включати аномальних дітей в систему спеціально організованих педагогічних впливів, які є важливою умовою ефективного розвитку у них компенсаторних процесів та корекції дефектів;
- Компенсаторно-корекційна робота в процесі навчання в спеціальній школі здійснюється з використанням збережених органів чуття та потенційних пізнавальних можливостей аномальних дітей;

- Оптимальний компенсаторно-корекційний ефект навчання в спеціальних школах досягається в процесі предметно-практичної діяльності учнів;
- Необхідною умовою активізації аномальних дітей є застосування діючих зовнішніх регуляторів поведінки, які забезпечують стимуляцію навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Основна особливість внутрішнього і зовнішнього розвитку сліпого дитини - тяжке порушення його просторових сприйнять і уявлень, обмеженість у волі руху, безпорадність у відношенні простору. Всі інші сили і здібності сліпої дитини можуть повноцінно функціонувати. А. Петцельд бачить саму характерну рису особистості сліпої дитини в протиріччі між відносною безпорадністю в просторовому відношенні і можливістю за допомогою мови повного і зовсім адекватного спілкування і взаємного розуміння з видючими. Саме мова і засноване на ній спілкування з видючими є основним засобом компенсації в сліпої дитини. Наданий сам собі, замкнутий у колі власного досвіду, не включений у соціальний досвід, сліпа дитина розвилася б у зовсім особливу істоту, глибоко відмінне від нормальної людини і зовсім непристосоване до життя у світі видючих. “У них розвиваються такі особливості, - говорить К. Бюрклен про сліпих, - яким ми не можемо помітити у видючих, і треба думати, що у випадку виняткового спілкування сліпих зі сліпими, без усяких зносин з видючими, могла б виникнути особлива порода людей”.

Сліпоту перемагає слово. Не розвиток і надмірне посилення і загострення інших почуттів (слуху, дотику і т.д.), тобто не пряма органічна компенсація відсутнього зору почуттями, що залишилися, складають тому основну задачу у вихованні сліпої дитини, як думала теорія вікаріату почуттів.

Задача полягає в прилученні сліпої дитини через мову до соціального досвіду видючих, у пристосуванні дитини до праці і громадського життя видючих, у компенсації через знання і розуміння відсутніх йому безпосередніх зорових вражень і просторового досвіду. Величезне значення має також фізичне виховання сліпої дитини, розвиток його рухів, використання слуху і дотику.

Психічний розвиток дітей з вадами зору не пов'язаний прямо з пониженням зору, в значно більшій мірі воно залежить від початку спеціальної корекційної роботи, а також в відомій мірі від виникнення патології зору.

Корекційну роботу з дитиною, яка має патологію зору, слід починати з перших місяців життя малюка. Для цього батькам потрібно налагодити емоційний контакт з дитиною та всіляко його підтримувати. Необхідно збагачувати досвід дитини тактильними та кінестетичними відчуттями: погладжувати малюків, змінювати положення його тіла, проводити пасивно – активні вправи з ніжками, ручками, приваблювати увагу дитини до виникаючих при цьому відчуттів та супроводжувати ці вправи звуковим оформленням: співом, музикою тощо. Частіше беріть такого малюка на руки та розмовляйте з ним. Таким чином він поступово буде впізнавати оточуючих по голосу, по крокам, по дотику до нього.

Пам'ятайте, що дефекти психічного розвитку, які пов'язані з вадами зору, можуть бути компенсовані за рахунок раннього та широкого використання функцій збережених аналізаторів. Тренуйте в малих слух та шкірне сприймання в процесі щоденного догляду за ним, збагачуйте його життєвий досвід. При навчанні та вихованні дитини максимально використовуйте та розвивайте його залишковий зір. Дитину слід вчити розрізняти голоси близьких, повторювати ритми та мелодії, стимулювати таким чином його психічну активність. Особливо важливе значення при вихованні сліпої дитини має розвиток активного дотику. Малюка слід привчати обмацувати різні предмети, водночас називаючи їх та говорячи про їх призначення. Вчити його разом з дорослими користуватися різними предметами, коментуючи дії дитини. Багато дітей з вадами зору дуже боязливі, малоконтактні. Тому збагачуйте чуттєвий та практичний досвід дитини, поступово вводьте його в коло здорових ровесників. В сліпих дітей вже в перші роки життя слід виховувати сприймання частин власного тіла, формувати початкові уявлення. Навчати дітей показувати та називати частини власного тіла, розуміти та виконувати завдання, які вимагають розташування предметів в просторі, а також місцезнаходження іграшок по відношенню до себе. В спеціально організованих іграх дитину просять встати попереду чи позаду столу, розкласти предмети на столі тощо.

При вихованні сліпої дитини дуже важливо навчити її використовувати свій слух, дотик, а також залишковий зір під час сприймання навколишнього світу та розвивати пізнавальну діяльність.

Розвиток моторики, фізичного сприймання незрячого має велике значення для формування його особистості.

Враховуючи специфічні труднощі розвитку дітей з вадами зору, необхідно методичні прийоми для проведення діагностичного обстеження дитини, вони повинні бути по можливості короткими - експрес-методиками, зручними для швидкого вивчення тієї чи іншої сфери особистості дитини.

Спробую навести деяку схему діагностування незрячого дошкільняти.

Перед початком діагностичного обстеження дитини з метою виявлення початкового контакту з нею, рекомендується проводити – діагностичне інтерв'ю, яке може зачіпати будь які сфери. (див. книгу І. Шванцера “Діагностика психічного розвитку” Прага, 1978р.). В ній описані загальні рекомендації до проведення діагностичного інтерв'ю з дітьми. Є така структура:

- вступ: залучення дитини до співробітництва;
- вільні, неконтрольовані прояви дитини;
- загальні питання (Що ти можеш мені розповісти про себе? Мені б було цікаво дізнатися, раз ми вже з тобою познайомилися, як ти граєшся з дітьми? і т. д.)
- докладне обстеження;
- намагання досягти взаєморозуміння з дитиною;
- звертатися до дитини потрібно тільки по імені.

Запитання дітям задаються трьох видів:

- прямі (Ти любиш цукерки?)
- непрямі (Як би ти вчинив, якщо на столі стоїть ваза з цукерками?)
- проєктивні (Діти люблять цукерки?)

Вивчення розвитку креативних вмінь (Тест “Віддалені асоціації” невербальна модифікація тесту А. Медніка). *Пристосований для дітей з вадами зору.*

Даний тест спрямований на виявлення лише однієї сторони креативних здібностей – уміння перекомбінувати дані елементи в нові комбінації.

Інструкція. Зачитати уривок (незнайомого) оповідання і запропонувати його продовжити, бо автор не встиг його дописати і запропонував це зробити нам.

Вивчення рівня розвитку аналітично-синтетичних вмінь (Тест Керна-Йірсека та Д.Векслера).

Інструкція. Я хочу дізнатися, які слова ти знаєш. А які тобі ще треба вивчити.

Вивчення рівня розвитку арифметичних умінь (тести В. Тарасун). *Пристаосований для дітей з вадами зору.*

Для того, що дитина могла успішно оволодіти елементарними математичними знаннями, вона повинна вміти сприймати та розрізняти числа, пам'ятати та відтворювати їх і т.д.

Інструкція. Попрохайте дитину порахувати в прямому та зворотному напрямку, попрохайте порівняти числа (яке більше, яке менше).

Вивчення рівня розвитку механічної пам'яті (запам'ятовування цифрових рядків – завдання з тесту Д.Векслера).

Інструкція. “Я зараз назву цифри а ти повтори їх за мною у тому ж порядку”.

В перші ж дні навчання в школі вчителі та вихователі виявляють основні напрямки індивідуальної роботи з врахуванням особливостей розвитку дитини. Вони повинні вивчити задатки та здібності кожного учня. Індивідуальна робота передбачає використання позитивних можливостей та здібностей учнів, що допомагає створити стійкий інтерес до навчання та є важливою умовою свідомого оволодіння системою знань та вмінь.

Підходи до розвитку рухової активності дітей дошкільного віку

Однією з найактуальніших проблем розвитку і виховання дошкільників з важкою зоровою патологією та їх соціально-побутової самостійності була і залишається проблема навчання орієнтування в просторі й мобільності. Це важлива умова формування повноцінної особистості, подолання ізоляції незрячої людини серед людей з нормальним зором в майбутньому.

В цілому значення рухової активності для дитини безперечно. Вона сприяє гармонійному розвитку особистості. Цілі і призначення її - пропорційний розвиток психофізичних характеристик як необхідної бази для інтелектуального розвитку.

Рухова активність у застосуванні до зростаючого організму з діагностованими відхиленнями крім загальнозміцнюючого і розвиваючого значення несе в собі абсолютно очевидні можливості коригувального впливу на уражені або недостатньо розвинені органи і функції.

При дефекті зору виникають вторинні відхилення у фізичному розвитку дітей, відзначаються порушення опорно-рухового апарату, зниження функціонального стану фізіологічних систем організму, ослаблення пізнавальних процесів (сприйняття, уяви, наочно-образного мислення), зміни в розвитку рухових функцій (порушення швидкості, точності, координації), обмеження в оволодінні соціальним досвідом.

В силу психофізичних особливостей сліпих і слабозорих дітей розвиток рухової активності має свою специфіку: воно спрямоване на корекцію дефектів фізичного розвитку, моторики і рухових здібностей. Це вимагає підвищеної уваги і цілеспрямованих дій оточуючих дитини дорослих.

Дошкільний вік - це час інтенсивного розвитку особистості дитини. Унікальність цього періоду, порівняно з подальшими віковими етапами становлення особистості, в тому, що він створює базу загального розвитку дитини.

До нас у садок приходять діти з глибоким порушенням зору або зовсім незрячі. Вони не вміють правильно ходити, сидіти, залишають бажати кращого постава. Закону «Рух - це життя» - ніхто не відмінює. І діти це відчують інтуїтивно. Їм хочеться рухатися. Але отримавши

в ранньому дитинстві негативний досвід при пересуванні (падіння, травма, зіткнення і, як наслідок, - біль), вони починають боятися простору і перестають активно рухатися. А рухатися хочеться, от і виникають гойдання, кружляння, підстрибування та ін. нав'язливі дії.

Щоб подолати страх дитини перед простором, ми починаємо знайомити дітей з приміщеннями в дитячому саду: як вони розташовані, яка меблі, що може перешкоджати вільному руху. Вивчаються маршрути пересування. І, звичайно, закріплюються правила безпеки: йти по правій стороні, рука попереду, триматися за поручні при ходьбі по сходах і т. д. Це сприяє подоланню страху перед простором.

Ми знаємо, що у зрячої дитини контроль за виконанням рухових реакцій виконує зір, а у наших дітей цей контроль бере на себе той орган, який рухається, тобто він сам себе і контролює. Такий контроль не може бути якісним, тож, крім корекції, руху це треба повторювати сотні разів, доводячи до автоматизму.

Розвитку рухової активності ми надаємо велике значення. Тому на кожному занятті проводимо фізкультхвилинки, на яких діти отримують можливість перейти від однієї форми дії до іншої. Наприклад, проводиться така гра: діти вибирають, якими квіточками вони будуть, а педагог дає кожній «квіточці» завдання (Троянда - пострибай на місці, Мак - покружляй, Ромашка - підними руки в сторони і т. д.). Можна взяти назви тварин, рослин, предметів. Можна ускладнювати завдання: поплескай три рази в долоні, присядь один раз, повернись наліво, зроби два кроки назад і т. д. Це розвиває не тільки рухову активність, але й пам'ять, слухову увагу, уявлення, закріплює назви кольорів (у даному випадку). У нас зібрано багато віршованих фізкультхвилинок, і проводяться вони в ігровій формі.

Наші вихованці з радістю відвідують заняття з музики. На них вони не тільки вчаться співати, але й танцювати, водити хороводи, грати в рухливі музичні ігри. І завжди поруч знаходиться педагог, який коригує точність руху у дітей. Наші гості могли спостерігати це на наших святах.

Але найбільше задоволення викликає у наших дітей ранкова гімнастика. Зарядка ця музична, супроводжується співом - у нас шість різних комплексів. Кожен комплекс розучуємо 3-4 тижні. Ця ранкова гімнастика випробувана нами в минулому році. Якщо спочатку діти не хотіли робити фізичні вправи, то незабаром при позивних до

зарядці іграшки швидко прибиралися дітьми без нагадувань, і всі зайняли вихідне положення. Усі ці вправи викликають у дітей позитивні емоції, що сприяє рухової активності навіть самих малорухомих дітей. (Приклад: Настя Л., В минулому році Віка Ф.).

Відомо, що важке порушення зору або його відсутність впливає на розвиток у дітей рухової сфери, орієнтування в просторі, позначається на їх загальному фізичному розвитку та стані здоров'я. Труднощі зорово-рухового орієнтування приводять до гіподинамії, яка негативно впливає на розвиток рухової активності сліпих дітей і загальному функціональному стані їх здоров'я. Тому особливе місце в розвитку рухової сфери займають заняття з фізичного виховання. За програмою в групах дитячого саду проводяться заняття з фізкультури - 2 години на тиждень. Вони проходять під музичний супровід, що дуже подобається дітям. На заняттях присутні вихователь і дефектолог. Вони коригують рухи дітей. Кожне заняття закінчується рухливими іграми, які діти дуже люблять.

На прогулянках ми, дорослі, тимчасово перетворюємося в дітей, коли проводимо рухливі ігри. Цих ігор багато і малокам подобається в них грати. Намагаємося, щоб діти більше на свіжому повітрі ходили, бігали, вчимо їх орієнтуватися у великому просторі, знаходити дорослого по голосу, по звуках визначати місцезнаходження і джерело звуку, підошвами ніг визначати ґрунт. В нашому дитячому містечку є турніки, гірка, шведські драбини. Діти активно користуються ними, але при цьому їх рух підстраховує і направляє дорослий. У теплу пору наші вихованці з задоволенням грають у пісочниці. Тут активізуються дрібні точні рухи: насипати в відерце пісок, наповнити форму і зробити з неї пасочку, повозити вантажівку з піском, вирити ямку і т. д.

Дуже важливо розвивати у дитини не тільки загальну моторику, але і дрібну. Дефектологами проводяться спеціальні корекційні заняття з предметно-практичної діяльності. На цих заняттях ми проводимо пальчикові гімнастики (їх у нас багато), масаж долонь. Для розвитку дрібної моторики рук у нас є прилади Марії Монтесоррі: це різного виду вкладки, застібки, настільні ігри. Цьому ж сприяють ліплення з пластиліну або з солоного тіста, виготовлення різних виробів з природного матеріалу, штрихування або зафарбовування готових шаблонів, аплікація, конструювання.

Протягом усього дня і в ігровій, і в трудовій діяльності ми спонукаємо дітей активно рухатися. Наприклад, даються, посильні доручення: накрити стіл для обіду, віднести в сміттєве відро цукеркові фантики, прибрати за собою іграшки, полити квіти і т. д. Це теж сприяє розвитку точності рухів та орієнтування у просторі.

Окремо хочу розповісти про наш спортивний зал. Там проводяться заняття з фізкультури. І він нас дуже виручає, коли на дворі негода. У залі є кілька тренажерів: бігова доріжка, батут, великий сухий басейн, велотренажер, шведська стінка, мотузкові сходи, похила дошка, сходи, м'ячі, на яких можна кататися, мати, кільця, канат. Діти знають, де який тренажер знаходиться і що на ньому робити. Перебування в спортивному залі викликає у них позитивні емоції і бажання рухатися. Іноді цим ми користуємося: «Давайте вивчимо вірш і потім підемо в спортивний зал». Поставлена мета і, щоб її досягти, треба вивчити віршик. Це дуже допомагає активізувати увагу, пам'ять. А потім всіх чекає нагорода у вигляді тренажерів у спортивному залі.

Зряча дитина пізнає предметний світ, спостерігаючи за діями оточуючих її людей та наслідуючи їх. Незряча дитина позбавлена такої можливості, оскільки навколишні предмети розраховані, насамперед, на зорове сприйняття та дії під контролем зору. Тому наше завдання - навчити таку дитину орієнтуватися в навколишньому світі, активно рухатися в просторі за допомогою всіх збережених аналізаторів, а для цього всіляко їх розвивати і використовувати в предметно-практичній діяльності. А оскільки у дошкільному віці гра є провідною діяльністю дитини, то і в своїй роботі з розвитку рухової активності ми використовуємо різні іграшки, дидактичні ігри, музику, рухливі ігри. Всі ці заняття з урахуванням індивідуальних особливостей дітей сприяють підготовці їх до шкільного життя.

Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку з вадами зору

Дошкільний період дитинства є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку якості психіки.

Тому, морально-етичне виховання - невід'ємна сходинка в розвитку всебічно розвиненої особистості.

Моральне виховання – виховна діяльність дитячого садочка і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Етика - наука, що вивчає мораль; норми поведінки, сукупність моральних правил (моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві).

Процес формування у дошкільників з вадами зору моральних якостей, рис характеру, навичок і звичок моральної поведінки разом із загальними завданнями, покликани виконувати і особливі завдання по корекції.

У практичній роботі з дітьми, що мають порушеннями зору особливу увагу слід звертати на етичне виховання, проводити роботу по етичному перевихованню частіше, ніж серед зрячих дітей.

Такі діти не здатні засвоїти основні поняття етики і норми поведінки, бо практичне оволодіння цими нормами ускладнене, бо обмеженість чуттєвого досвіду у зв'язку з порушенням зору, компенсаторний (а при неправильному навчанні - гіпертрофований) розвиток словесно-логічного мислення, без достатнього для цього віку знайомства з предметним світом, з конкретною дійсністю, веде до вербалізму (марнослів'я), чисто словесному знанню життя. Дефект зору не дає змоги взаємодіяти дитини з довкіллям, простежити за поведінкою людей в різних ситуаціях. Це спричиняє за собою труднощі в наслідуванні дій, формуванні навиків культурного самообслуговування, звуженням кола спілкування.

В результаті чого у дітей виникає почуття неповноцінності, що призводить до замкнутості, прагнення піти у свій внутрішній світ, невміння спілкуватися, до стримування у формуванні активних позицій, зниженню рівня самостійності, невмінню приймати рішення, небажанню брати на себе відповідальність. А також агресивного ставлення до оточуючих, які не знайшли правильного підходу до них. Тому, у педагога передусім стає потреба у завоюванні довіри дитини, знаходженні і усуненні приводу, що заважає контакту з дитиною, у намаганні повірити в доброзичливе, справедливе відношення до себе.

Нажаль, в результаті надмірної опіки з боку сім'ї або навпаки відсутності уваги, у дітей з вадами зору формуються негативні

моральні сторони характеру (егоцентризм, егоїзм, деспотизм, відсутність почуття обов'язку і товариства, байдужість до оточуючих, душевна черствість). Усвідомлення себе інвалідом формує у дитини неадекватні вимоги до суспільства, дитячого садочка і сім'ї, направлені на задоволенні іноді егоїстичних претензій, що перешкоджає формуванню нормальних стосунків з оточенням. Зайва жалість, оберігання від труднощів, позбавляє дітей самостійності і активності.

Внаслідок цього перед сім'єю і дошкільним закладом встають завдання, що передбачають знаходження шляхів подолання у дітей з вадами зору негативних особових рис.

Робота по формуванню моральних норм, нині як ніколи актуальна і особливо важка, вимагає великого такту і терпіння, оскільки в молодих сім'ях питання морально-етичного, патріотичного і цивільного виховання не вважають важливим. А нам відомо, що моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя маленької людини. Тому формування у дітей цінних морально-етичних якостей, поведінки та свідомості набуває особливого значення в наш час.

Моральне виховання дитини дошкільника з вадами зору повинне здійснюватися в умовах тісного контакту між дитячим садочком і сім'єю. Високі результати в моральному розвитку дітей можна досягти лише за наявності морально цінних взаємовідносин між дорослими, дорослими і дітьми, при взаємній турботі педагогів і батьків при підтримки авторитету дорослих в очах дітей.

Формування морально-етичного виховання здійснюється в грі, праці, на заняттях, в повсякденному житті, та тісно пов'язане з моральним розвитком, оскільки взаємодія між педагогічними впливами і розвитком особистості відбувається через сприймання, усвідомлення, оцінку й перевірку досвідом моральних вимог.

Моральне виховання в дошкільників в нашому дитячому садочку здійснюється комплексно, але відрізняється специфічними особливостями. За допомогою гри дитина з вадами зору пізнає навколишній світ, засвоює зв'язки між людьми, предметами, усвідомлює свою роль в сім'ї і суспільстві. Через неї дитина отримує знання, накопичені попередніми поколіннями.

Особливо засвоюються дітьми елементи поведінки під час ігор, формуються позитивні взаємовідносини, почуття. В грі дитина з вадами зору має можливість більш детально пізнати предметний світ,

навколишній простір, навчитися орієнтуватися в ньому. А також, розвинути як рухові, так і пізнавальні здібності. Пересуваючись в просторі, дитина одушевляє предмети, вивчає можливості свого тіла, спілкується з іншими дітьми, пізнає світ людей. Саме гра готує дитину до вступу в доросле самостійне життя.

Так, в грі «Лікарня» ми учимо дітей співпереживати хворому, виховуючи таким чином чуйність та уважність. У грах «Родина», «Магазин», «Поїзд», «Трамвай», «Театр» і т.д. - учимо дітей бути взаємоввічливими, чесними і правдивими, дотримуватися норм культурної поведінки в суспільному місці. Дитина опановує в грі багато життєво важливих навичок, які згодяться їй надалі.

У праці - виховуємо працьовитість, охайність, повагу до праці дорослих, а також організованість, відповідальність і почуття обов'язку, дбайливого ставлення до оточуючого середовища, оптимістичне ставлення до себе, життя та правильне відношення до праці.

На занятті - виховуємо уявлення про явища громадського життя, патріотичні почуття, розвиваємо кругозір дитини.

Особливе місце у моральному вихованні дитини посідає етична бесіда. Основний її зміст - розв'язання поведінкових задач-ситуацій. Під час обговорення конкретних ситуацій з життя чи літературних творів діти вчаться орієнтуватися в мотивах людських вчинків, уточнюють моральні оцінки і судження, тобто вчаться аналізувати та правильно оцінювати людські вчинки. Так дитина вчиться співчувати успіхам та невдачам інших, формується уявлення про добро та зло. Роз'яснюючи етичні норми в бесіді чи розповіді, допомагаємо дітям розвинути мовлення, осмислити наявний у них досвід повсякденного спілкування, накопичити чуттєвий досвід, усвідомити моральні цінності, на яких ґрунтується культура поведінки.

Особливо гостро стоїть питання про закріплення у дітей з вадами зору правил культури прийому їжі. Тому систематична робота по вдосконаленню навичок культури прийому їжі ведеться безперервно, під час кожного прийому їжі. А щоб краще закріпити у дітей навички культурної поведінки за столом, додержання правил гостинності, організуються святкове чаювання (до дня народження однієї з дитини, або Гра «На гостини до ...»). Готуючись до такого свята, діти вправляються в умінні сервірувати стіл, підібрати подарунок (сувенір, скласти вірш, виконати пісню, поводити хоровод

на честь винуватця урочистості). Така організація гри не тільки створює умови для тренування культурних навичок, а й викликає радісні переживання, сприяє емоційному засвоєнню правил ввічливості, норм культурного спілкування з оточуючими.

Велика увага в вихованні дітей з особливими потребами приділяється формуванню у них навичок самообслуговування і особистої гігієни. Від того, чи уміє дитина самостійно одягатися, акуратно користуватися туалетом, охайно їсти, стежити за своїм зовнішнім виглядом, дотримуватися правил особистої гігієни, порядку у предметному оточенні та т. д., залежить і її положення в дитячому саду, і атмосфера в сім'ї, і сприйняття дитини навколишніми людьми, і її відношення до самої себе. Освоєння побуту, вчить дитину пристосовуватися до нього, бути самостійною і максимально незалежною від інших людей. А головне, оволодіння навичками самообслуговування дозволяє дитині турбуватися, надавати реальну допомогу іншим дітям, вимагає від неї певних зусиль для досягнення потрібного результату і сприяє виробленню наполегливості, віри в свої можливості.

Моральне виховання дитини дошкільного віку спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб. Адже на цьому етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Тому неухага до морального виховання в дошкільному віці не може бути компенсована у подальші роки.

До виховання культури поведінки дошкільників важливо залучати батьків, які повинні спрямувати свої зусилля на закріплення дітьми набутих у дитячому садочку естетичних умінь і навичок. Адже дорослому надана визначальна роль як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини.

Розвиток сенсорних здібностей засобами музичної діяльності

Основою ознайомлення з тим, що оточує дошкільнят, як з нормальним так і з порушеним зором є сенсорний досвід, так як відчуття, чуттєве сприйняття предметів і явищ служать першоджерелом знань дійсності і закладають основу для формування у дітей уявлень і понять. Для зрячих дітей 3-5 років характерним є

наочно-дієве мислення, що спирається на розвинену сенсоріку, реалізується в процесі дій з предметами.

В умовах зорової депривації дитина зазнає значні труднощі в самостійному зоровому, тактильному сприйнятті зовнішніх властивостей предметів і об'єктів, що спотворює його уявлення про те, що оточує створює певний психологічний дискомфорт, негативно впливає на розвиток особистості в цілому.

При здійсненні корекційно-педагогічного процесу навчання і виховання дітей з патологією зору сенсорне виховання неможливо розглядати як окремо взятий напрямок.

Тифлопедагогічними дослідженнями і практичним досвідом доведена необхідність його органічного включення в усі види дитячої діяльності: (гра, навчання, праця). Як показує практика, у кожному окремому випадку педагог організовує навчання і виховання по-різному.

Шляхи реалізації завдань сенсорного виховання залежать від:

- міри характеру порушення зору;
- віку дітей;
- рівня їх розвитку;
- виду діяльності.

Основні закономірностей і особливості розвитку у дітей з порушенням зору сенсорних здібностей, що проявляються у області сприйняття ними предметів і їх властивостей.

Особливо значиме сенсорне виховання для сліпих і дітей, що частково бачать, оскільки комплексний розвиток збережених аналізаторів активізація їх діяльності і навчання дитини умінно користуватися отриманою за допомогою їх інформації один з основних шляхів компенсації сліпоти в дошкільному віці. Тому в групах для сліпих дітей виховання і навчання носять полісенсорний характер. Дітей учать впізнавати зовнішні властивості предметів за допомогою дотику, звертаючи особливу увагу на виділення характерних ознак, диференціювання матеріалу, форми розміру даних об'єктів і предметів.

Тифлопедагоги створюють оригінальні посібники (циліндри і кубики з різними поверхнями і наповненням, вкладиші і т. п.), що дозволяють дітям отримати необхідні знання, розширити їх сенсорні можливості.

Важливо підкреслити, що учбовий процес в даному випадку не

носить характер механічного тренування збережених аналізаторів, він організовується, найчастіше у вигляді гри і включає в себе ряд цікавих для дітей завдань. Закріплення отриманих знань здійснюється в грі, повсякденному житті, що дозволяє незрячій дитині створити повнішу картину навколишнього світу.

Розвиток креативності

Розвиток креативності як здатності до творчості набуває сьогодні такої значущості тому, що вона є базовою якістю особистості, її ядром, центральною характеристикою. Становлення сучасної дитини як особистості передбачає максимальну реалізацію нею своєї активності, самостійності, творчої ініціативи, прагнення обирати на власний розсуд шляхи і засоби досягнення цілей, намірів реалізувати свої власні потреби та інтереси. Тому важливою метою навчально-виховного процесу сьогодення є розвиток у вихованців креативних здібностей.

Що ж таке «творчі здібності» або «креативність» (від лат. creatio - творення)? Американський психолог Е. Фромм запропонував таке визначення: «Це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого опрацювання й засвоєння власного досвіду». На думку психологів, кожній дитині притаманне таке поняття, як еґо-стан, тобто особливий стан власного Я, пов'язаний з сукупністю певних почуттів і відповідних поведінкових стереотипів. Дитячий еґо-стан – це не лише осередок проблем (комплексів, страхів, травм, заборон), а й джерело енергії, це дуже енергетична і енергетизуюча частина нашої особистості, це джерело творчої інтуїції, спонтанності, свободи.

В психологічній науці креативність пов'язують з таким дитячим еґо-станом, що отримав назву «Маленький професор». Це вже фактично є прояв дорослого у дитині, перший дорослий еґо-стан. Саме з ним пов'язана інтуїція і творчий потенціал особистості.

Мотивація креативної поведінки складається в ранньому дитинстві, досягає піку у віці від 3,5 до 4,5 років, а також зростає у перші три роки навчання в школі, знижується протягом наступних року-двох і потім отримує новий поштовх. Період життя дитини від 2,5 до 7 років психологи називають другим віком запитань (перший вік – від 1 року до 2,5). На кінець цього періоду спостерігається «пік

допитливості» - найбільша кількість запитань у мовленні дітей. Психологи дійшли висновку, що креативність неоднозначно залежить від освіти, більшість дітей втрачає свої спонтанну відвагу, коли їх окультурити.

На відміну від дітей з нормальним зором всі ці періоди у дітей з глибокими порушеннями зору здебільшого протікають із значною затримкою. Діти безініціативні, пасивні, майже не виявляють цікавості до оточуючого. Їх знання про світ формальні, уява збіднена. Діти не прагнуть пізнавати і відкривати нове.

Саме на подолання вище зазначених проблем спрямована робота усіх працівників дошкільного закладу. Подолавши їх дитина стає не залежною, самостійною, що є дуже важливим фактором у її подальшому житті. Креативність для незрячої дитини - це не лише прояв творчості у прямому сенсі цього слова, це і допомога під час самостійного руху, і організація власного побуту, оскільки, дитина не проживає у спеціально створених умовах, а підлаштовується під звичайне життя. Саме тут їй знадобиться уміння мислити креативно.

Оновленим показником творчих здібностей є швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість.

Швидкість думки – кількість ідей, що виникають за одиницю часу. Гнучкість думки – здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати в іншому. Оригінальність – здатність до генерації ідей, що відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень. Допитливість – здатність дивуватися, відкритість та інтерес до всього нового. Сміливість – здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити справу до кінця, ризикуючи особистим успіхом чи репутацією. До того ж вчені дійшли висновку, що успадкований потенціал не варто вважати найважливішим показником майбутньої творчої продуктивності. Батьки та інші дорослі здатні або розвинути, або знищити творчі імпульси малюка ще в дошкільному віці.

Хотілося б зупинитися і на співвідношенні творчих здібностей та інтелекту. В сучасній психології з'явилися дані, що свідчать про відсутність зв'язку між показниками інтелекту і творчими здібностями. На основі досліджень вчені виділили 4 групи дітей з різними рівнями розвитку інтелекту і креативності, які відрізнялися

способами адаптації до зовнішніх умов і вирішенням життєвих проблем.

Так, діти з високим рівнем інтелекту і креативності вирізняються впевненістю у своїх здібностях, адекватним рівнем самооцінки, внутрішньою свободою і високим самоконтролем. Вони поведуться по-дорослому. Виявляють інтерес до всього нового і незвичайного оточення, зберігають внутрішню незалежність думок і дій.

Діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем креативності понад усе прагнуть досягти успіхів у навчанні, не люблять ризикувати, побоюються публічно висловлювати свої думки. Вони стримані, замкнені, у них мало близьких друзів, невпевнено почуваються без адекватної оцінки своєї діяльності.

Діти з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності зазвичай попадають в розряд «ізгоїв». Вони важко пристосовуються до колективу і однокласників, але часто мають захоплення за межами дошкільного закладу, де отримують можливість виявити свої творчі здібності. Вони найбільш тривожні, страждають від зневіри в себе.

Діти з низьким рівнем інтелекту і креативності, як правило, зовнішньо добре адаптуються, тримаються в «середняках» і задоволені своїм становищем, здатні до адекватної самооцінки. Низький рівень здібностей компенсують розвитком соціального інтелекту, товариськістю, пасивністю у навчанні.

Таким чином, результати досліджень свідчать, що під час роботи з дітьми важливо розвивати не лише інтелект, а й творчі здібності, і навпаки: під час розвитку творчих здібностей не слід забувати і про інтелект. Адже коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, творча людина добре адаптується до середовища, вона активна, емоційно врівноважена, незалежна.

Які ж умови слід створити для оптимального розвитку творчих здібностей дитини? Однозначної відповіді на це психологи не дали. Загалом вони сходяться на необхідності забезпечення наступних умов:

- фізичних, тобто наявність матеріалів для творчості і можливість будь-якої хвилини скористатись ними;
- соціально-економічних, за яких дитина відчуває зовнішню безпеку, тобто знає, що її творчі вияви не отримують негативної оцінки з боку дорослих;

• психологічних, за яких в дитини формується відчуття внутрішньої безпеки, розкнутості і свободи завдяки підтримці дорослими її творчих починань.

Дорослі повинні активно допомагати малюкові в розвитку його творчих здібностей.

Використання музично-дидактичних ігор в процесі співу

Значне місце у формуванні та збагаченні сенсорного досвіду незрячої дитини належить музичній діяльності. На музичних заняттях дитина вчиться по-іншому сприймати навколишній світ. Формуються чіткі зв'язки між звуком та предметом, складаючись в образ. Якщо правильно організувати процес навчання то по закінченню дошкільного закладу діти мають великий досвід сприйняття і систему певних образів, що дуже важливо для їх подальшого успішного розвитку.

Саме на музичних заняттях виникає психологічний комфорт, що сприяє ефективному сенсорному розвитку, оскільки, музика у порівнянні з іншими видами мистецтва є найдоступнішим для дітей з вадами зору. Великого значення для сенсорного розвитку дитини набувають музично-дидактичні ігри.

Музично-дидактичні ігри збагачують дітей новими враженнями, розвивають у них ініціативу, самостійність, здатність до сприйняття, розрізненню основних властивостей музичного звуку.

Музично-дидактичні ігри допомагають дитині в цікавій для неї формі почути, відрізнити, порівняти деякі властивості музики, а потім діяти з ними.

Музично-дидактичні ігри повинні бути прості і доступні, цікаві і привабливі. Тільки в такому випадку вони стають своєрідним збудником бажання дітей співати, слухати музику і танцювати. Разом з набуттям спеціальних музичних знань, у них формуються риси особистості, і в першу чергу згрупованості, відповідальності.

Музично-дидактичні ігри повинні бути цікаво, яскраво, естетично оформлені. Музично-дидактичні ігри, які використовуються с процесі співу,

допомагають нам вчити дітей співати виразно, не примушено, вчать брати дихання між музичними фразами, втримувати його до кінця фрази.

В дитячому садку дошкільники співають пісні різного характеру. Поступово діти починають розуміти: для того щоб передати той чи інший настрій в трій в пісні, треба виконувати їх по-різному: одні пісні відривчасто або протяжно, інші легко або наспівно. Використання способу виконання пісні підгрупами або з солістом надасть в цьому дієву допомогу.

Для закріплення знайомих пісень ми використовуємо ГРУ “Чарівна дзига”, яку можна проводити в декількох варіантах, діти визначають пісню по вступу, заспіву, приспіву, які виконуються на фортепіано, 2-3 дітей (одна дитина) повинна впізнати пісню по музичній фразі, проспіваній усіма разом або індивідуально; впізнати пісню, програну на мателофоні або акордеоні.

Цінність гри ще й в тому, що діти, визначаючи твір, закріплюють знання про музичні інструменти. Добре, коли роль ведучого в цій грі бере на себе не музичний керівник, а вихователь. В такому випадку гру можна буде проводити в вільний від занять час. У вільний від занять час діти самостійно організують різномузично-дидактичні ігри, пов’язані із співом. В таких іграх у дітей розвивається почуття товариства, відповідальності. В якості прикладу можна представити музично-дидактичну гру “Музичний магазин”, яку діти часто організують в групі.

Дитина-продавець пропонує покупцю запитуючу касету, диск, платівку, повинен голосом відобразити мелодію. Від його виконання залежить, візьмуть дану касету чи попросять іншу, т.т. від дитини вимагається і чистота звучання, і правильна нюансіровка звуку, і дотримання всіх відтінків при виконанні.

Немалу роль в розвитку у дітей слуху, ритму грають розспівки, які проводяться на музичних заняттях до розучування будь-якої пісні.

Розспівка “Качелі” дає знання про висоту звуків; дитина отримує завдання визначити по одному звуку, де знаходиться качелі (вгорі чи внизу) і показати на картинці. Якщо дитина правильно визначає, всі плескають. Таким чином проходить своєрідна гра на визначення звуків по висоті.

Замість розспівок я використовую ще й музичні загадки, які вчать дітей не тільки мислити, шукаючи відгадку текстову, але й продовжити відгадку музичну (музичну фразу).

В грі “Де мої дітки?” розвивається вміння розрізняти звуки, різні за висотою, діти з задоволенням відповідають тоненьким голосочком

мамі-качці, кішці, пташці. І вже при повторному виконанні гри діти впевнено знають, що мама-кішка співає низьким голосом, а кошеня – високим.

Для визначення звуків за висотою можна використати і такий прийом. Діти слухають мелодії, характеризуючи умовлені дитячі іграшки: ведмедя, зайця і пташку. Діти визначають музику і кладуть відповідну іграшку на відповідну сходинку “музичних сходинок” (ведмідь – нижня, зайчик – середня, пташка – верхня).

За звичай для розспівок беруть нескладні музичні фрази із знайомих дітям пісень, поспівок, і діти співають з різних звуків. Одночасно вони можуть поплескувати ритмічний малюнок в подальшому стукати його музичним молотком, на бубні або металофоні (на одній пластинці).

В середній групі діти повинні самостійно виконати ритмічний малюнок поспівки на одному звуці якого-небудь музичного інструменту. В музично-дидактичних іграх дітей цього віку можуть бути використані і ударні інструменти: різні брязкальця, трикутники, бубни.

В старших групах проводиться більш різноманітна робота по розрізняттю звуків по висоті і тривалості.

Поспівки допомагають дітям визначити напрям мелодії, вони вчаться знаходити в мелодії два коротких і один довгий звук “Звук тягнеться довше”, - каже дитина.

Рух мелодії вверх, вниз можна проілюструвати на музичних сходинах (п’ять сходинок). Дитина показує всім, як звучить мелодія, рухаючи будь-яку іграшку по сходах вверх або вниз.

Велику роль в роботі музичного керівника відіграє наочність, зокрема фланелеграф. Фланелеграф із зображенням нотного стану (п’ять лінійок) натягається на демонстраційну дошку. Ноти-кружки накладаються на нотний стан. Викладаючи ноти, діти вчаться правильно передавати мелодію знайомої пісні: визначати звуки по висоті, рух мелодії (вверх, вниз).

Гра «Відгадай, на чому граю»

Мета: виявити здібності дітей у розрізнятті на слух за тембром звучання інструментів (цимбали, металофон, ксилофон, бубон, барабан, трикутник, маракас, ложки).

Обладнання: магнітофон, аудіо запис звучання музичних інструментів.

Методика проведення гри. Педагог за ширмою грає на інструменті, після програвання дитина називає, на якому інструменті грав дорослий.

Потім педагог включає запис звучання різних інструментів, а дитині необхідно відгадати, на якому музичному інструменті грає музикант.

Гра «Музичний годинник»

Мета: виявити знання дітей про жанри музики (пісня, пісня – коласанка, танок, марш); рівень музичної пам'яті (впізнання знайомих творів за мелодією).

Обладнання: «годинник» квадратної форми з однією стрілкою. По периметру годинника розташовані прозорі кишені, у які вкладають картинки із зображеннями – символами різних жанрів музики.

Методика проведення гри. Лунає музика. Дитина згадує, як називається цей музичний твір, потім визначає, який це твір за жанром, та повертає стрілку до відповідної картинки.

Гра «Чарівна музична квіточка»

Мета: перевірити вміння дітей визначити характер, темп та динаміку музичного твору, використовувати в мовленні музичні терміни.

Обладнання: квітка із прозорими кишенями на пелюстках, у які вкладають предметні картки із зображеннями сонечка, хмарки, дощу, маленьких та великих дзвоників, метелика, літака, ракети тощо.

Методика проведення гри. Музичний керівник пропонує дитині уважно прослухати музику та знайти картинку, яка відповідає характеру музики. Дитина, прослухавши музику, вибирає картинку, вкладає в кишеню на пелюстці чарівної квіточки та розповідає про характер та засоби виразності музичного твору.

Гра «Різноколірні кубики»

Мета: виявити знання дітей про структуру музичного твору, вміння виділяти вступ та закінчення твору, визначити, скільки частин має твір (2 чи 3).

Обладнання: 8 кубиків; чотири сторони кожного кубика розфарбовані в різні кольори (червоний, синій, жовтий, зелений) для позначення різних структурних частин музичного твору. На дві

сторони кубика наносять значки: прямокутник, який позначає музичний вступ, кружечок – закінчення.

Методика проведення гри.

1 етап. Педагог виконує п'єсу, яка містить три частини, де перша та третя повторюються, а друга – контрастна за характером. При повторному виконанні п'єси дитині необхідно викласти кубики так, щоб верхні сторони першого та третього кубика були однакові за кольором, а в другого – інша.

2 етап. Педагог виконує п'єсу. Якщо п'єса має вступ, то спочатку дитині необхідно викласти кубик, на верхній стороні якого є прямокутник, потім викласти стільки кубиків скільки частин має п'єса. Якщо є музичне закінчення, то останнім треба покласти кубик, на верхній стороні якого є кружечок.

Гра «Чия хатка?»

Мета: виявити вміння дітей розрізняти контрастні звучання та відтворювати їх.

Обладнання: великий, середній та маленький дзвіночок.

Методика проведення гри. Педагог пропонує дитині показати, як нявкає кіт (низький звук), кицька (дещо вищий звук) чи кошенята (високий звук). Запитує в дітей, хто може нявкати – кіт, кицька або кошеня, коли звучить великий дзвіночок, середній та маленький. Діти присідають за стільчиками – «хатками», які розставлені по колу на великій відстані один від одного.

Педагог каже:

Куди ж наш Микола (наша Оленка) піде?

Туди, де муркоче кіт,

Або туди, де співає кішка,

А може, туди, де спросоння,

Солодко нявчить кошеня?

Дитина, яку назвав педагог, проходить уздовж стільців, стукає по одному із них і питає: «Хто в хатинці живе?» У цей час педагог дзвонить у дзвіночок, а той, хто сидить за стільцем, «нявкає», відтворюючи, залежно від висоти звучання дзвіночка, голос kota, кішки або кошеняти. Ведучий з'ясовує, чи правильно дитина відтворила звук та займає «хатку».

Вправа «Спів по фразах»

Мета: перевірити якість виконання дітьми знайомих пісень, уміння правильно впізнавати пісню та інтонаційно правильно передавати у співах її мелодію.

Методика проведення вправи.

1 етап. Педагог пропонує дитині прослухати по черзі декілька знайомих мелодій пісень, Дитині необхідно згадати назву твору або якусь фразу із пісні.

2 етап. Педагог пропонує дитині проспівати знайому пісню за музичними фразами, виявляючи особливості вокальних навичок співати виразно, без напруження, плавно, легким звуком, чітко артикулюючи слова

Гра «Музична драбинка»

Мета: визначити вміння дітей сприймати та розрізняти послідовність у трьох, чотирьох, п'яти ступенях ладу.

Обладнання: два комплекти карток. Один комплект із сходинками, другий – із кольоровими кружечками.

Комплект із сходинками:

- На 1 картці намальовані три сходинки вгору;
- На 2 – три сходинки вниз;
- На 3 – чотири сходинки вгору;
- На 4 - чотири сходинки вниз;
- На 5 – п'ять сходинок вгору;
- На 6 – п'ять сходинок вниз.

Комплект із кольоровими кружечками:

- 1 картка – три кружечки одного кольору, які розташовані зліва направо по косій вгору;
- 2 – три кружечки, які розташовані вниз по косій.

Аналогічно виготовлені картки із чотирма, п'ятьма кружечками.

Методика проведення гри. Картки зі сходинками роздають дітям. Картки із кружечками у педагога. Він показує дітям по черзі картки із кружечками, діти знаходять, у кого картка з відповідними

сходинками, та співають послідовно відповідні звуки. Послідовність звуків можна також програвати на металофоні.

Вправа «Веселий концерт»

Мета: перевірити вміння дітей співати в ансамблі: разом з усіма починати і закінчувати пісню, співати помірно - голосно й тихо та в різних темпах.

Методика проведення вправи. Педагог пропонує невеликій групі дітей виконати знайому пісню із супроводом чи без нього.

Гра «Музичні кола»

Мета: виявити рівень розвитку ритмічного слуху, вміння відтворювати ритмічний малюнок різними засобами.

Обладнання: різноколірні круги (круг, поділений навпіл; круг поділений на три рівні частини; круг поділений навпіл, одна з половин поділена на дві рівні частини; круг поділений навпіл, одна з половин поділена на три рівні частини).

Методика проведення гри. Педагог показує дітям один із кругів. Відповідно до малюнка діти повинні поплескати, проспівати чи протупати відповідний ритм. Наприклад, якщо на малюнку три рівних частини, треба зробити три рівні за довжиною оплески.

Вправа «Штрихи в музиці»

Мета: перевірити вміння дітей виконувати основні види рухів, змінювати рухи зі зміною музичного супроводу.

Методика проведення вправи. Діти рухаються по колу під музику. Під час «легато» - йдуть по колу, під час «стакато» - роблять підскоки на двох ногах із просуванням вперед. Під час зміни темпу змінюється характер руху. Із прискоренням діти переходять на біг, з уповільненням – йдуть приставним кроком уперед. Музичний супровід і відповідні до нього рухи можна змінювати.

Гра «Котилася торба»

Мета: перевірити вміння дітей виконувати танцювальні рухи: крок польки; змінний крок; приставний крок із присіданням, крок із притупуванням; боковий галоп, бігунець, колупалочка тощо; вміння відтворювати характер танцю, ритмічний малюнок.

Обладнання: невелика яскрава торбинка.

Методика проведення гри. Діти стоять по колу та передають торбинку зі словами:

Котилася торба
З високого горба.
Кому торба попаде,
Той таночок заведе.

Дитина, у якої залишилася торбинка, виходить у середину кола та виконує під музичний супровід знайомі танцювальні рухи.

Гра « Упізнай, хто це?»

Мета: перевірити здатність дітей створювати музично – ігрові образи.

Обладнання: картки із зображенням різних казкових героїв.

Методика проведення гри. Дитина бере картку із зображенням, показує музичному керівникові. Він добирає мелодію відповідно до характеру персонажа з народної, класичної або сучасної музики, програє її. Дитина спочатку рухами передає ігровий образ так, щоб інші діти могли впізнати героя, який був зображений на картинці, а потім придумує під музику танок для героя.

Гра «Відгадай, на чому граю»

Мета: виявити здібності дітей у розрізненні на слух за тембром звучання музичні інструменти (цимбали, фортепіано, скрипка, флейта, сопілка).

Обладнання: магнітофон, аудіо запис звучання музичних інструментів, картки із зображенням музичних інструментів.

Методика проведення гри. Педагог по черзі включає запис звучання різних інструментів, а дитині необхідно відгадати, на якому музичному інструменті грає музикант.

Вправа «Спробуй повтори»

Мета: виявити рівень володіння дітьми прийомами гри на дитячих музичних інструментах (правильно витрачати дихання, граючи на тріолах, дудочках; знаходити зручну аплікатуру, гаючи на клавішних; приглушувати звучання тарілок, трикутників; правильно тримати руки, граючи на бубні, барабані, струшуючи мара касами, кастаньєтами), вміння добирати на слух ритмічний малюнок добре знайомих пісень.

Обладнання: дитячі музичні інструменти (металофон, трикутник, цитри, барабан, бубон, тріола, дудочка, мара каси, кастаньєти), лялька.

Методика проведення гри. Дитині пропонують навчити ляльку грати на дитячих музичних інструментах (цитра, металофон, дудочка тощо). Під час «навчання» ляльки дитина показує свої навички гри на музичних інструментах.

Вправа «Оркестр»

Мета: виявити рівень умінь дітей грати в ансамблі, слухати один одного та музичний супровід дорослого.

Методика проведення вправи. Дітей об'єднують у групи. Одна із груп виконує невеличку п'єсу в оркестрі для інших дітей. Інші групи намагаються повторити цю п'єсу в своїй групі.

Література:

1. Вавіна Л.С. Виховання сліпої та слабозорої дитини в сім'ї // Діти з особливими потребами: поради батькам. – К., Наук. світ, 2004.
2. Вивчення розвитку та поведінки дітей / Під ред. Л.П. Ліпсітт, Ч.К. Спайкер. - М., 1966.
3. „Всесвіт музичних звуків“, „Палітра педагога“, № 1, 2008 р.
4. Горбенко Н. „Творча діяльність дітей на музичних заняттях“, „Дитячий садок“, № 32, 2005 р.
5. Дидактичні ігри та вправи по сенсорному вихованню дошкільників / Под ред. Л.А. Венгера. - М., 1973.
6. Еманова З. „Музично-виконавська діяльність: сучасні підходи“, „Дошкільне виховання“, № 3, 2009 р.
7. Кононко О. „Дитяча креативність крізь призму Базової програми „Я у Світі“, „Дошкільне виховання“, № 7, 2008 р.
8. Кононко О.Л. „Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)“, Київ, „Освіта“, 1998 р.
9. Програмно-методичний комплекс “Програма розвитку незрячих дітей від народження до 6 років”/ Л. С. Вавіна, В.А. Бутенко, І.М. Гудим-інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2012.
10. Синьова Є.П. Тифлопедагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ Є.П. Синьова, С.В. Федоренко. –К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009.
11. Усова О.П. Навчання в дитячому садку / За ред. А.В. Запорожця. - М., 1990.

Зміст

Вступ	3
Розвиток дошкільнят з вадами зору	4
Рухова активність дітей дошкільного віку	16
Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку з вадами зору	19
Розвиток сенсорних здібностей засобами музичної діяльності	23
Розвиток креативності	25
Використання музично-дидактичних ігор в процесі співу	28
Список використаної літератури	37

